

Mirosława Szczygieł

Zadania i cele pomocy społecznej w II Rzeczypospolitej na przykładzie miasta Częstochowy (wybrane aspekty)

Po pierwszej wojnie światowej warunki życia społecznego i gospodarczego w II Rzeczypospolitej były trudne. Wynikały one z okupacji niemieckiej i z wojny z Rosją Sowiecką. Zniszczenia spowodowane przez rujnującą politykę władz okupacyjnych, traktujących ziemie polskie jako rezerwuár zasobów ludzkich, przemysłowych i żywieniowych dla swoich armii, uniemożliwiły szybkie uruchomienie przemysłu — brakowało maszyn, surowców i kapitału. Sytuacja ta przyczyniła się do bezrobocia, zubożenia ludności, niedostatków żywności, opału i innych przedmiotów niezbędnych do życia, inflacji i spekulacji. W warunkach zacofania ekonomicznego, ogromnych zniszczeń, nie ustabilizowanych granic, konieczności unifikacji różnorodnych dzielnic Polski, a także walki politycznej o kształt państwa — pierwszy rząd odrodzonej Polski przystąpił do pracy z szeroko zakrojonym programem reform społeczno-gospodarczych.

Podstawy prawne określiła Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy 17 marca 1921 r.

Konstytucja zatwierdziła m.in. obowiązek nauki w zakresie szkoły podstawowej, bezpłatność nauczania w szkołach państwowych i samorządowych, prawo do ubezpieczeń społecznych, a także opiekę państwa nad dziećmi pozbawionymi opieki rodzicielskiej¹. Jak napisał Marian Balcerek w publikacji omawiającej opiekę nad dzieckiem w Polsce międzywojennej, „z chwilą uchwalenia Konstytucji opieka nad dzieckiem w Polsce po raz pierwszy w historii naszego kraju przestała być darem, filantropią, a stała się publicznym obowiązkiem społeczeństwa i państwa”². Mimo prawnych gwarancji minęło wiele lat, zanim rozporządzenia owe zostały wprowadzone w praktyce.

Pierwsze lata niepodległości to okres szczególnie trudny dla odrodzonej Rzeczypospolitej, nie tylko ze względów natury wewnątrzpaństwowej. Zmiany na mapie politycznej Eu-

¹ A. Albert, *Najnowsza historia Polski 1918 – 1980*, Warszawa 1991, s. 76.

² M. Balcerek, *Rozwój opieki nad dzieckiem w Polsce w latach 1918 – 1939*, Warszawa 1978, s. 108.

ropy, załamanie się dotychczasowych układów międzynarodowych i struktur politycznych, wahania koniunktury rynkowej i kryzysy ekonomiczne miały bezpośredni wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy kraju.

W okresie międzywojennym Częstochowa była miastem ponadstutysięcznym. Funkcje ustrojowe miasta pełniły Zarząd Miejski oraz Rada Miejska. Przed Radą Miejską stały bardzo trudne zadania, w Częstochowie bowiem, tak jak i w całym państwie, były widoczne następstwa wojny, czyli wspomniane już uprzednio bezrobocie, brak żywności, opału i ogólnie trudne warunki życiowe. Aby zwiększyć efektywność działań Rady Miejskiej, powołano tzw. Delegacje do pracy, składające się z radnych, członków Magistratu oraz osób spoza Rady. Utworzone zostały m.in. delegacje: regulaminowo-prawna, żywnościowa, gospodarcza, finansowa, sanitarna, podatkowa, kwaterunkowa, robót publicznych, szkolna oraz delegacja dobroczynności. Ponadto samorząd miał ustawowy obowiązek niesienia pomocy i opieki bezdomnym, bezrobotnym, starcom i kalekom. Uruchamiane roboty publiczne, udzielane zapomogi, organizowane darmowe kuchnie oraz domy noclegowe dla bezdomnych niewątpliwie łagodziły problemy niedostosowania społecznego, ale ich nie rozwiązywały³.

Szybkich rozwiązań wymagało również szkolnictwo i oświata. Podkreślano potrzebę walki z żebractwem i włóczęgostwem. Zapobieganiu pogłębianiu się tych zjawisk miało służyć m.in. wychowanie religijno-moralne, fizyczne i umysłowe, które w zamyśle ustawodawców powinno przygotować młodzież do pracy zawodowej⁴. Działania owe były wspierane przez samorządy oraz organizacje i stowarzyszenia, głównie o charakterze wyznaniowym.

1. Organizacja i zakres pomocy społecznej w Częstochowie w latach 1918 – 1939

Samorządy terytorialne, na których spoczywała odpowiedzialność za realizację zadań w zakresie opieki i pomocy społecznej, zmagaly się z trudnościami organizacyjnymi i finansowymi. Ze względu na problemy budżetowe udział państwa w zakresie opieki dla potrzebujących był niewielki i ograniczał się przeważnie do udzielania subsydiów. Dlatego działania pomocowe podejmowały także organizacje kościelne, stowarzyszenia społeczne, związki wyznaniowe, samorządy terytorialne i osoby prywatne. Czynności podejmowane przez instytucje państwowe i organizacje społeczne miały charakter restytucyjny, sprowadzały się do elementarnych świadczeń w naturze i zapewnienia schronienia bezdomnym, chorym i osieroconym⁵. Funkcję integrującą różne formy działalności opiekuńczej pełniła Komisja Opieki Społecznej, która od 1920 r. podlegała Wojewódzkiemu Wydziałowi Pracy i Opieki w Kielcach. Wydział wyznaczał subwencje na poszczególne kwartały dla zakładów opiekuńczych. Wykaz subwencji udzielonych przez Wojewódzki Wydział Pracy i Opieki dla potrzebujących mieszkańców Częstochowy ilustruje poniższe zestawienie.

³ Archiwum Państwowe w Częstochowie, Akta Magistratu m. Częstochowy [dalej: APCz, AM], sygn. 5082, s. 17.

⁴ W. S a l a, *Praca w zakładach opiekuńczo-wychowawczych (w okresie 1918 – 1939)*, Warszawa 1964, s. 35.

⁵ J. R o s n e r, *Polityka społeczna w pracy socjalnej*, Warszawa 1979, s. 25.

Tab. 1. Wykaz zakładów opiekuńczych w Częstochowie, które otrzymały subwencje na trzeci kwartał 1922 r.

Lp.	Nazwa zakładu	Wysokość subwencji
1	Schronisko dla bezdomnej młodzieży	170 000 Mk
2	Schronisko dla sierot	140 000 Mk
3	Ochronki dla dzieci	70 000 Mk
4	Zakład poprawczy dla dziewcząt	60 000 Mk
5	Żłobek dla dzieci	45 000 Mk
6	Schronisko dla sierot	45 000 Mk
7	Sala zajęć dla młodzieży	40 000 Mk
8	Bursy dla chłopców	30 000 Mk
9	Bursy dla dziewcząt	20 000 Mk
10	Bursa przy seminarium	20 000 Mk
ogółem		640 000 Mk

Źródło: Archiwum Państwowe w Częstochowie, Akta Magistratu m. Częstochowy, Opieka Społeczna, sygn. 7110

Z analizy powyższych danych wynika, że najwięcej pieniędzy przeznaczono na przeciwdziałanie zjawisku bezdomności i sieroctwa. Poza tym zróżnicowanie otrzymywanych subwencji wynikało z form opieki, jaką świadczyły zakłady. Wysokość subwencji była ustalana na podstawie preliminarzy budżetowych dostarczanych przez poszczególne zakłady opiekuńcze. Projekty wysokości subwencji zatwierdziło Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej. Ze względu na rosnące koszty utrzymania podopiecznych w zakładach, w czwartym kwartale subsydium zostało zwiększone do 180 000 marek⁶.

W roku 1920 przy Radzie Miejskiej powstała Komisja Opieki Społecznej, która ze względu na fakt, iż Rada Opiekuńcza faktycznie skoordynowała całą pracę opieki społecznej, uznała Radę za organ wykonawczy, któremu podlegały wszystkie instytucje charytatywne i usługowe w mieście. Budżet Rady nie był stały; tworzone go z zapomóg Rady Głównej Opiekuńczej, subwencji Magistratu i od Sejmiku. Z pomocy Rady Opiekuńczej w 1920 r. skorzystało 6 tys. osób, w tym 4 tys. to dzieci i młodzież.

Najczęściej stosowaną formę pomocy stanowiły: subsydia dla instytucji opiekujących się biednymi i zapomogi udzielane potrzebującym, tak w gotówce, jak i w naturze — darmowe obiady, odzież i obuwie.

W latach 1918 – 1939 na terenie Częstochowy kontynuowało (bowiem wiele instytucji funkcjonowało wcześniej, przed wybuchem I wojny światowej) działalność na rzecz opieki i pomocy potrzebującym wiele instytucji i organizacji, m.in.:

- Rada Opiekuńcza miasta prowadziła własny przytułek dla starców, sekcję zapobiegającą żebractwu i 16 ochronek;
- Towarzystwo Dobroczynności dla Chrześcijan sprawowało opiekę nad osobami starymi i niedołężnymi;

⁶ APCz, AM, Opieka Społeczna, sygn. 7110.

- Towarzystwo Opieki sprawowało opiekę nad bezdomnymi dziećmi;
- Schronisko św. Antoniego zapewniało opiekę osobom sparaliżowanym;
- Schronisko s. Magdałenek pomagało moralnie zaniedbanym dziewczętom;
- Towarzystwo Dobroczynności dla Żydów kierowało swoją pomoc dla dzieci, młodzieży i dorosłych tej społeczności⁷.

Aby działaniami pomocowymi objąć jak największą liczbę potrzebujących, Częstochowę podzielono na 6 okręgów opiekuńczych.

Tab. 2. Zakres terytorialny okręgów opiekuńczych w Częstochowie

Lp.	Numer okręgu	Terytorium okręgów opiekuńczych
1	I	Dzielnica parafii św. Barbary
2	II	Dzielnica parafii św. Zygmunta
3	III	Dzielnica parafii św. Rodziny
4	IV	Dzielnica parafii św. Rocha
5	V	Dzielnica parafii na Rakowie
6	VI	Dzielnica parafii na Stradomiu

Źródło: Archiwum Państwowe w Częstochowie, Akta Magistratu m. Częstochowy, Opieka Społeczna, sygn. 7830.

Jak wynika z powyższego zestawienia, zakres terytorialny okręgów opiekuńczych pokrywał się z obszarami poszczególnych parafii. Ich podział wynikał z faktu, że to właśnie władze kościelne posiadały najpełniejsze dane o osobach potrzebujących pomocy. Placówkom działającym na ich terenach pomocy udzielał Magistrat. Zakres i formy pomocy były zróżnicowane i uzależnione od tego, czy były przeznaczone na opiekę zamkniętą, czy otwartą.

W organizowaniu opieki zamkniętej od 1921 r. partycypowały instytucje społeczne, które ogółem w latach 1921 – 1928 przeznaczyły kwotę 30 847 zł na poprawę warunków życia w zakładach wychowawczo-opiekuńczych. W tym samym czasie na opiekę zamkniętą Magistrat przeznaczył ogółem 256 300 zł⁸.

W okresie międzywojennym na terenie miasta działalność opiekuńczo-wychowawczą rozwijało kilka towarzystw. Ich celem było zapewnienie wychowankom odpowiedniego wychowania religijno-moralnego, fizycznego i umysłowego. Dbano o wykształcenie elementarne i przygotowanie zawodowe, które w przyszłości umożliwiałyby podjęcie pracy. Członkami towarzystw zostawali ludzie, dla których praca na rzecz innych stanowiła główną wartość; tworzyli oni grupę tzw. członków honorowych. Pozostali członkowie to osoby, które wyrażały chęć współdziałania w organizowaniu opieki na rzecz dzieci i młodzieży. Byli to członkowie i jednocześnie ofiarodawcy, którzy wpłacali na rzecz dane-

⁷ APCz, AM, Rada Opiekuńcza, sygn. 7112. Na temat chrześcijańskiego i żydowskiego towarzystwa zob.: F. S o b a l s k i, *Dwa towarzystwa dobroczynności miasta Częstochowy w świetle własnych sprawozdań*, „Ziemia Częstochowska” t. XXX, Częstochowa 2003, s. 45 – 79.

⁸ APCz, AM, Komisja Opieki Społecznej, sygn. 7222.

go Towarzystwa określone miesięczne kwoty. Fundusze Towarzystw zasilały nie tylko opłaty członkowskie, ale także z innych źródeł, np. z odpisów z dochodów przedsiębiorstw, od kupców, od sprzedanych biletów na przedstawienia teatralne, z organizowanych zabaw oraz z subwencji Magistratu. Na potrzeby osieroconych i opuszczonych Towarzystwa otwierały schroniska, zakłady wychowawczo-poprawcze, sale zajęć, sale rzemieślnicze i inne. Dbano o zdrowie wychowanków, m.in. organizując dla nich letniska na wsi, wycieczki za miasto, zabawy na świeżym powietrzu itp.

Pomoc udzielana przez Magistrat, Radę Opiekuńczą i Towarzystwa była jednak niewspółmierna do potrzeb. Prawne zabezpieczenie zadań i form pomocy (konstytucja marcową i ustawa o opiece społecznej) nie gwarantowały jeszcze ich praktycznej realizacji. Organizatorom bowiem opieki społecznej na pewno nie brakowało chęci i zaangażowania na rzecz pomocy potrzebującym. Brakowało natomiast pieniędzy, odpowiednich lokali i wykwalifikowanych pracowników.

2. Wybrane formy działalności opiekuńczo-wychowawczej wobec dzieci i młodzieży w Częstochowie w okresie międzywojennym

Lata powojenne były okresem bardzo trudnym dla tworzącej się wówczas pomocy społecznej. Brak stabilizacji politycznej, gospodarczej i finansowej kraju powodował, iż rząd nie był w stanie zapewnić pomocy wszystkim potrzebującym. Jedną z grup najbardziej dotkniętych wojną były dzieci, osierocone, bezdomne lub pozostające bez środków do życia na skutek bezrobocia rodziców. Wymagały one natychmiastowej pomocy.

Zwierzchnictwo nad działalnością opiekuńczą sprawowało państwo. Koordynatorem działań było Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej, w którym w 1921 r. powołano Wydział Opieki nad Dziećmi i Młodzieżą. W myśl ustawy o opiece uchwalonej wraz z Konstytucją z 1921 r. ciężar zadań opiekuńczych spoczywał w praktyce na gminach. W następnych latach modyfikowano owe ustalenia w stosunku do potrzeb⁹. Dopiero ustawa z 16 sierpnia 1929 r. określała zakres działań opiekuńczych w stosunku do dzieci i młodzieży. Określała także formy pracy — od dostarczenia niezbędnych środków do życia (żywność, bielizna, odzież, obuwie), zapewnienia odpowiednich pomieszczeń ze światłem i ogrzewaniem, poprzez pomoc w zakupie niezbędnych narzędzi do wykonywania pracy zawodowej po pomoc w przygotowaniu młodocianych do usamodzielnienia się¹⁰.

Zapis ustawy nie precyzował granicy wieku dzieci i młodzieży, a więc nie uwypuklał właściwości psychofizycznych związanych z wiekiem; fakt sieroctwa lub ubóstwa był głównym powodem objęcia ich działaniami pomocowymi. Na terenie miasta funkcjonowało kilka żłobków w których opiekę znalazły najmłodsze dzieci. Od 1919 r. istniał przy ul. Starej 24 „Dom Opieki Niepokalanej Marii Panny”. Do placówki tej przyjmowano dzieci niewiadomego pochodzenia, często pozostawione na ulicy. Podobną działalność rozwijały żłobki Dzieciątka Jezus przy ulicy Kościuszki 7 i żłobek dziecięcy pw. Wincen- tego á Paulo. W styczniu 1923 r. Magistrat otworzył schronisko-żłobek dziecięcy Polskie-

⁹ Zob. M. B a l c e r e k, dz. cyt., s. 129 – 131.

¹⁰ Dziennik Ustaw RP 1923, nr 92, poz. 726.

go Czerwonego Krzyża przy ul. Dąbrowskiego 8. Żłobki egzystowały dzięki subwencjom Magistratu i doraźnym darom osób prywatnych. Losom tych dzieci interesowały się rodziny bezdzietne, adoptując je¹¹.

Aby zapewnić prawidłowy rozwój i opiekę dzieciom wychowującym się na ulicach i podwórkach, otwierano dla nich ochronki (przedszkola). W 1918 r. Rada Opiekuńcza miasta utrzymywała jedenaście ochronek, były to: dwie ochronki trzyoddziałowe, dwie dwuoddziałowe i siedem jednooddziałowych. Do przedszkoli uczęszczało 780 dzieci w wieku 3 – 7 lat. Zajęcia prowadzono w grupach, uwzględniających różnice w rozwoju dzieci ze względu na wiek i poziom rozwoju psychofizycznego. Proces dydaktyczno-wychowawczy realizowany był przez 19 wykwalifikowanych wychowawczyń, którym pomagały trzy niewykwalifikowane osoby. Na utrzymanie tych ochron Rada Opiekuńcza wydawała miesięcznie 2625 marek polskich. Niestety, z powodu braku funduszy Rada Opiekuńcza zaprzestała działalności w tym zakresie, a ochronki przejęło na swój koszt miasto. Doceniając rolę i znaczenie ochron w procesie wychowawczym, Rada Miasta 9 maja 1921 r. postanowiła, że ich utrzymanie będzie finansować Magistrat¹².

Ochronki spełniały bardzo ważną funkcję opiekuńczą i wychowawczą, zapewniały opiekę w czasie pracy rodziców, chroniły przed złym wpływem otoczenia, a podczas zabaw uczyły zachowań w grupie rówieśniczej — stanowiły pierwszy etap w procesie kształcenia.

W zakresie opieki zamkniętej zostały zorganizowane dwa rodzaje zakładów: opiekuńczo-wychowawcze i wychowawczo-poprawcze. Do zakładów opiekuńczo-wychowawczych należał m.in. Zakład Towarzystwa Opieki nad Bezdomnymi Dziećmi, założony w 1906 r. z inicjatywy fundatora ks. Stanisława Kowalskiego. Funkcjonował on jako sala zajęć pw. św. Stanisława Kostki dla chłopców. Od 1911 r. istniał Zakład Towarzystwa Opieki nad Bezdomnymi Dziećmi dla dziewcząt i chłopców, który mieścił się przy ul. Piotrkowskiej 12. Opiekunem zakładu był ks. Stanisław Wróblewski. Towarzystwo nie miało własnego funduszu — na utrzymanie dzieci składały się subwencje Magistratu i Rady Opiekuńczej. Głównym celem tego zakładu było otoczenie opieką dzieci bezdomne i żebrzące; sieroty owe pozostawały najczęściej bez środków do życia. W placówce tej wychowankowie mieli zapewniony nie tylko dach nad głową, ubranie i wyżywienie, ale także zdobywały wiedzę i umiejętności praktyczne, aby samodzielnie radziły sobie w życiu dorosłym.

Drugim zakładem wychowawczym był Miejski Zakład Wychowawczy, mieszczący się przy ul. Sobieskiego 11. Założony 1 czerwca 1931 r., był utrzymywany z subwencji Komisji Opieki Społecznej oraz ze składek członkowskich. Dodatkowym źródłem dochodów była praca wychowanków. Młodzież pracowała w ogrodzie, w pralni, w szwalni — prace te wykonywano na potrzeby własne oraz na zamówienie z zewnątrz. Głównym celem tej placówki było zapewnienie wychowankom odpowiednich warunków życia i przyuczenie do zawodu, pozwalające na usamodzielnienie się, kiedy w wieku 19 lat będą opuszczały zakład.

Przy Miejskim Zakładzie Wychowawczym istniało kilka pracowni: szewska, krawiecka, stolarska i koszykarska. Także kuchnia zakładu opierała swoją działalność na pomocy wychowanków. Pod czujnym okiem personelu kuchennego, podopieczni zdobywali do-

¹¹ APCz, AM, Opieka Społeczna, sygn. 7342.

¹² APCz, AM, Sprawy zakładów wychowawczych, sygn. 7814.

świadczenie w zakresie przygotowania posiłków i estetyki ich spożywania. Poprzez uczestnictwo w życiu społeczno-gospodarczym placówki młodzież przygotowywała się do uczestnictwa w życiu społeczno-gospodarczym kraju.

Proces dydaktyczno-wychowawczy w zakładzie był prowadzony na podstawie systemu harcerskiego. Pierwsze trzy oddziały skupiały dzieci w wieku od 7 do 11 lat — stosowano w nich metodę zuchową, natomiast w oddziałach IV – VII metodę harcerską. System ten pozwalał oprócz procesu wychowawczego na wzajemnym szacunku, zaufaniu i przyjaźni. Wprowadzony podział wiekowy wychowanków umożliwiał rozwijanie ich zainteresowań poprzez odpowiedni dobór metod nauczania.

Na uwagę zasługuje fakt, że w owym zakładzie wyeliminowano kary szkodliwe dla zdrowia — ograniczenie jedzenia, zakaz spaceru, ograniczanie godzin snu¹³.

Inne zadania i cele stały przed zakładową opieką otwartą — jej pierwszorzędym celem była dbałość o prawidłowy rozwój fizyczny dzieci najmłodszych. Doraźną formą pomocy, rozwijającą się w okresie międzywojennym, była akcja „Kropla mleka”, zapoczątkowana 28 sierpnia 1921 r. przez Miejski Komitet Pomocy Dzieciom przy współdziale Polsko-Amerykańskiego Komitetu Pomocy Dzieciom. Centrala mieściła się przy ulicy św. Barbary, celem jej było wydawanie mleka niemowlętom do drugiego roku życia. Średnio w każdym miesiącu z akcji korzystało około 600 dzieci, rocznie na każde dziecko przypadało 36,5 kg mleka¹⁴. Uzupełnieniem tej akcji była akcja dożywiania dzieci. Pomoc tę zaczął prowadzić od 1924 r. Polsko-Amerykański Komitet Pomocy Dzieciom przy współdziale Magistratu Częstochowy. Subsydia przekazywano na rzecz Komitetu Opieki Rodzicielskiej organizującego akcję w szkołach. Komitety te organizowały dodatkowo zbiórki pieniężne i przyjmowały ofiary. W roku 1928 z ogólnej liczby 11 396 dzieci uczęszczających do szkół powszechnych lekarze szkolni i kierownictwo szkół zakwalifikowali na dożywianie 1739 uczniów, co stanowiło 15,2% ogółu uczniów. Akcją dożywiania kierował Miejski Komitet Funduszu Pracy w Częstochowie¹⁵.

Warunki życia w mieście były trudne, wielkie bezrobocie, prowadziło do zubożenia ludności. Wiele matek podejmowało pracę, aby zapewnić egzystencję rodzinie, z tego powodu większość dzieci pozostawała bez opieki. Aby zabezpieczyć te dzieci przed złymi wpływami otoczenia i zapewnić im prawidłowy rozwój fizyczny, postanowiono zorganizować kolonie i półkolonie. Kolonie organizowano zgodnie z instrukcją Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej. Celem koloni letnich było wzmocnienie zdrowia i sił dzieci poprzez umożliwienie im korzystania ze świeżego powietrza, lepszego, a przede wszystkim regularnego odżywiania oraz fachowej opieki i pomocy lekarskiej. Kolonie organizowano dla dzieci w różnych kategoriach wiekowych, ze względu na ich specyficzne potrzeby rozwojowe. Organizowano kolonie dla dzieci do 7 roku życia, oddzielnie dla dzieci szkolnych od 7 do 14 lat i dla dzieci powyżej 14 roku życia. Warunkiem przyjęcia było orzeczenie lekarskie i orzeczenie o niezamożności. Grupa kolonijna liczyła przeciętnie 40 dzieci. Opiekunami byli nauczyciele mający do pomocy 2 osoby odpowiednio przygotowane. Dzieci z Częstochowy i okolic przebywały w ośrodkach kolonijnych w: Zagórz, Poraju, Herbach i Wąchocku.

Inną formą pomocy dzieciom pozostającym w okresie wakacji w mieście były półkolonie. Ich organizatorem było Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci. Pierwsze półko-

¹³ APCz, AM, Opieka Społeczna, sygn. 7830.

¹⁴ „Goniec Częstochowski” 28 sierpnia 1921.

¹⁵ APCz, AM, Opieka Społeczna, sygn. 7779.

lonie zorganizowano 1 lipca 1927 r. Z tej formy opieki skorzystało wówczas 300 dzieci na dwóch turnusach. Półkolonie miały charakter wypoczynkowo-dożywiający, poza tym dzieci były pod stałą opieką lekarską. Zajęcia odbywały się w budynkach szkół podstawowych od godz. 8 do 18. Dzieci otrzymywały trzy posiłki — śniadanie, obiad i podwieczorek. Po obiedzie obowiązywał godzinny odpoczynek, potem zabawy, gimnastyka, wycieczki i inne formy rekreacji.

W 1930 r. półkolonie zorganizował Magistrat. Lekarze szkolni zakwalifikowali na tę formę wypoczynku 941 uczniów. Placówki mieściły się w trzech punktach miasta: na Zawodziu przy ul. Olsztyńskiej 1 (123 dzieci), w dzielnicy Ostatni Grosz (372 dzieci) i w budynku przy ul. Ciemnej 14 (446 dzieci)¹⁶.

Na pomoc i opiekę mogli również liczyć ludzie obłożnie chorzy. Od 22 grudnia 1895 r. w Częstochowie funkcjonowało schronisko pw. św. Antoniego dla osób sparaliżowanych, prowadzone przez siostry Miłosierdzia. Do schroniska przyjmowano osoby chore, wymagające stałej opieki. Za utrzymanie chorych i opiekę nad nimi płaciły rodziny. Oprócz tych pieniędzy zakład utrzymywał się z dotacji Magistratu i ofiarności publicznej. Opiekę nad chorymi sprawował ośmioosobowy wykwalifikowany personel.

Artykuł niniejszy, ukazując jedynie wybrane zagadnienia i formy opieki społecznej nad dziećmi w okresie międzywojennym w Częstochowie, nie pretenduje do roli wyczerpującego opracowania. Jednak powyższe rozważania upoważniają do konkluzji, że pomoc dzieciom pozbawionym opieki i osieroconym była możliwa dzięki umiejętnościom władz miasta, które potrafiły skonsolidować społeczeństwo wokół akcji niesienia pomocy najbardziej potrzebującym.

¹⁶ APCz, AM, O koloniach i letnich półkoloniach, sygn. 7527.